

Kwartelkoning profiteert van beschermingsmaatregelen

In het afgelopen jaar werd voor het eerst op landelijke schaal gewerkt aan beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen. Samen met Vogelbescherming Nederland en de Dienst Landelijk Gebied (DLG) van het Ministerie van LNV, zorgden zo'n 100 vrijwilligers van SOVON en de diverse natuurbeheerders ervoor dat het grootste deel van de aanwezige Kwartelkoningen in grasland voor uitmaaien werd behoed. De opmaat voor een duurzaam populatieherstel?

Populatie in de lift

Halverwege de jaren negentig leek het doek definitief te vallen voor de Nederlandse Kwartelkoningen. De soort vertoonde al sinds de jaren zeventig een sterke afname, en wist zich nog maar in twee gebieden (het Oldambt in Groningen en de uiterwaarden van de Grote Rivieren) in kleine aantallen te handhaven. In 1997 veerde de populatie plotseling weer op, en in de afgelopen vijf jaar schommelde het aantal vastgestelde territoria tussen 200 en 586. Daarmee werd ook de noodzaak voor meer beschermingsmaatregelen weer actueel. Want nog steeds was het in de meeste gebieden dagelijkse praktijk dat Kwartelkoningen werden uitgemaaid. Van de vogels die in grasland broeden -traditioneel het habitat voor de soort- bevond een groot deel zich in percelen met beheersovereenkomsten in het kader van weidevogelbescherming. Regulier cultuurgrasland is immers al voor aankomst van Kwartelkoningen (rond half mei) bijna overal gemaaid, en biedt dan nauwelijks nog de gewenste dekking. Echter, ook in beheersgraslanden is verstoring niet uitgesloten. Veel van deze percelen worden rond 15 juni gemaaid, midden in de periode dat Kwartelkoningen verondersteld worden op eieren te zitten. Een soort ecologische val dus: de vogels worden aangetrokken door die percelen die na half mei nog dekking bieden, maar worden vervolgens ook daar in de meeste gevallen met de maaibalk geconfronteerd. Deze problematiek vormde in 1998 de aanleiding om langs de IJssel actieve beschermingsmaatregelen op te starten. Een kleine groep gedreven vrijwilligers vormde onder de paraplu van het project 'IJsselcrex' een samenwerkingsverband met

terreinbeheerders (zoals Staatsbosbeheer) en de Dienst Landelijk Gebied (DLG). Terreineigenaren en boeren reageerden enthousiast, en tegen een vergoeding werden beheersovereenkomsten aangepast aan de broedcyclus van Kwartelkoningen, en kon in de meeste gevallen de maaidatum worden uitgesteld tot na 1 augustus. Een maatregel waar overigens niet alleen Kwartelkoningen baat bij hebben, maar waar ook andere late broedvogels als Kwartel, Paapje en Bosrietzanger van kunnen profiteren.

Landelijk beschermingsproject

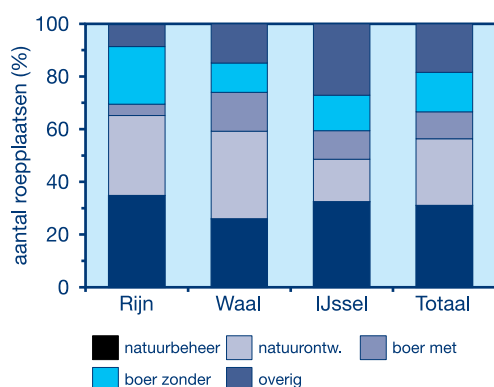
De werkwijze langs de IJssel stond model voor het landelijke project dat in 2001 van start ging, en zoals het naar uitziet in 2002 z'n vervolg krijgt. Met financiële ondersteuning van het Ministerie van LNV, de Vereniging Particuliere Soortbeschermingsorganisaties en de Provincies Overijssel en Gelderland, werd door SOVON en Vogelbescherming Nederland een netwerk van Kwartelkoning-tellers opgezet (overigens grotendeels bestaande broedvogeltellers). Deze mensen zorgden voor het in kaart brengen van de aanwezige territoria, die vervolgens werden voorgelegd aan de coördinator bij SOVON (Jan Schoppers) en DLG om eventueel actie te ondernemen richting terreineigenaar. De meeste aandacht richtte zich op het rivierengebied, omdat vooral daar de meeste problemen voorkomen en er bovendien al veel voorwerk was gedaan. Een geval apart vormen de Kwartelkoningen in het akkerbouwgebied van het Oldambt in Groningen. Voor deze vogels, die in afwijking van hun soortgenoten elders in het land, zich in gewassen als luzerne en wintertarwe vestigen, bestaat mo-

menteel geen duidelijk recept hoe beschermingsmaatregelen uitgevoerd moeten worden, iets wat overigens dit jaar onderwerp van studie zal zijn en eveneens moet uitmonden in concrete maatregelen.

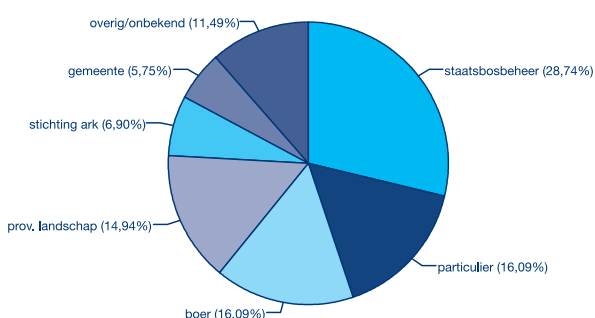
Zowel vanuit particulieren (vooral boeren) als vanuit de terreinbeheerende organisaties, zoals bijvoorbeeld Staatsbosbeheer, Gelders- en Overijssels Landschap, werd in vrijwel alle gevallen medewerking verleend. Het uitmaaien van Kwartelkoningen komt vaak ook voort uit onwetenschap. De soort maakt z'n aanwezigheid bijna uitsluitend 's nachts kenbaar. Bovendien is de redenatie vaak: "hij is niet meer gehoord, dus zal de vogel wel gevlogen zijn". Een misvatting, want uit intensief onderzoek in Schotland en Polen is gebleken dat gepaarde mannetjes het vrouwtje verlaten als ze begint met broeden, om op een tweede plek opnieuw een territorium te vestigen!

Natuurbeheerders favoriet

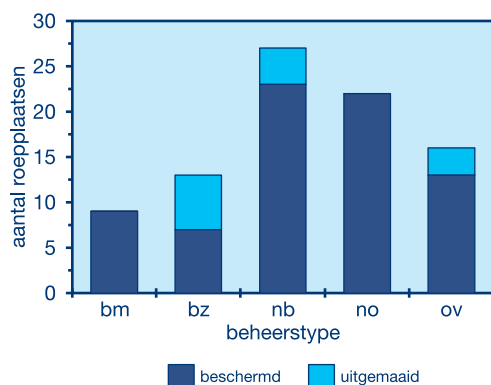
Op grond van voorlopige gegevens, bedroeg het aantal territoria in 2001 202. Dat zijn er minder dan in topjaren als 1998 (586) en 2000 (ongeveer 500), maar het gaat nog altijd om een respectabel aantal in vergelijking met de tientallen die rond 1995 werden gehoord. De uiterwaarden van de Grote Rivieren (81 territoria) en het Oldambt (79) herbergden zoals gewoonlijk de grootste aantallen. De helft van deze vogels bevond zich in boerenland (zowel grasland als akkers), maar dit beeld wordt natuurlijk sterk gekleurd door de grote aantallen in de akkers van het Oldambt. In het rivierengebied waren terreinen van natuurbeschermingsorganisaties favoriet (31% van de roepplaatsen, n = 87; figuur 1). Vooral Staatsbosbeheer heeft veel Kwartelkoningen in z'n terreinen, met bijna een derde van alle vogels in het rivierengebied (figuur 2). Verder zat een belangrijk deel van de vogels langs de rivieren in ruigte's van natuurontwikkelingsterreinen (25%) en in boerenland (25%). In dat laatste geval ging het opmerkelijk genoeg vooral om percelen zonder beheersovereenkomst (13 van de 22 roepplaatsen). Opgeteld, bleken 49 van de 87 roepplaatsen (56%) gevestigd in natuurgebieden. De resterende vogels zaten of in boerenland of

Figuur 1. Roeplaatsen van Kwartelkoningen in het rivierengebied in 2001 ($n = 87$), onderscheiden naar terreinen van natuurbeheerders, boeren met- en zonder beheersovereenkomst, natuurontwikkelingsterreinen en overig.

Figuur 2. Roeplaatsen van Kwartelkoningen in het rivierengebied in 2001 ($n = 87$) naar eigenaar.

Figuur 3. Roeplaatsen van Kwartelkoningen in het rivierengebied in 2001 ($n = 87$) onderscheiden naar beschermd en onbeschermd. bm boer met beheersovereenkomst; bz boer zonder beheersovereenkomst; nb natuurbeheerder; no natuurontwikkeling en ov 'overige terreinen'.

in overige terreinen, zoals percelen van waterschappen en grootgrondbezitters. Al deze terreinen hebben met elkaar gemeen dat ze relatief extensief worden beheerd, en dat ze bij aankomst van Kwartelkoningen, in mei en begin juni, nog voldoende dekking bieden.

Bescherming succesvol

Zowel de Kwartelkoningen in natuurgebieden als in percelen in particulier eigendom, lopen risico uitgemaaid te worden. Natuurbeheerders hebben hun graslandpercelen vaak verpacht of hebben het hooi verkocht, en zijn dan contractueel verplicht om een bepaalde datum het gras te leveren. De campagne om Kwartelkoningen te beschermen richtte zich dan ook op alle terreinen in het rivierengebied. Alleen natuurontwikkelingsgebieden bleken weinig actie te behoeven omdat hier meestal niet wordt gemaaid. Potentiële bedreigingen kwamen hier uit onverwachte hoek. Zo waren in juni herinrichtingsmaatregelen gepland in een deel van de Amerongse Bovenpolder. Dankzij snelle actie kon worden voorkomen dat de aanwezige Kwartelkoningen (en Kluten, Watersnippen en andere soorten) werden afgegraven.

Uiteindelijk werd bij 57 van de 87 roeplaatsen in het rivierengebied actie ondernomen, waarvan 85% met succes. Deze acties bestonden uit het benaderen van de terreineigenaar of pachter, het maken van afspraken over uitstel van maaidatum en het afbakenen van het deel van het perceel waar het territorium was gevestigd (in geval uitstel van maaien niet mogelijk bleek voor het gehele perceel). Voor boeren met een beheersovereenkomst werd met tussenkomst van DLG de bestaande overeenkomst aangepast. Niet in alle gevallen kon worden voorkomen dat vogels werden uitgemaaid. Vooral bij boeren zonder beheersovereenkomst en bij natuurbeheerders werden diverse Kwartelkoningen alsnog verstoord (figuur 3). Hetzelfde gebeurde in de categorie 'overige terreinen'. Bij die groep bleek het vaak lastig in de korte tijd tussen vestiging van een territorium en het moment van maaien de directe aanspreekpartner te vinden om in overleg te treden.

Buiten het rivierengebied waren natuurbeheerders voor aanvang van het project op de hoogte gesteld van de problematiek rond het uitmaaien, en gevraagd bij hun beheer rekening te houden met de aanwezigheid van Kwartelkoningen, en voor zover bekend lukte dat ook in alle gevallen. Problemen deden zich eigenlijk alleen voor in het Oldambt,

waar ten minste 17% van de vogels zich in de gevarenzone bevond (vestigingen in luzerne en graszaad), en waar daarnaast vermoedelijk ook een deel van de in wintertarwe broedende vogels (41% van alle roeplaatsen) werd verstoord. Zoals eerder aangegeven, zal hier in het komende jaar extra aandacht aan worden besteed.

Populatieherstel

In Groot-Brittannië hebben beschermingsmaatregelen laten zien dat Kwartelkoningen snel reageren op een verhoging van de overlevingskansen van legfels en kuikens zodra maaiactiviteiten worden beperkt. Na het instellen van een beschermingsprogramma in 1994 nam de populatie er in vier jaar tijds met 30% toe. Dankzij de strategie van twee broedsels zijn Kwartelkoningen ook in staat zich in korte tijd uiterst succesvol te reproduceren (noodgedwongen, want de overleving van de volwassen vogels bedraagt volgens Engels onderzoek niet meer dan 20%). Het is ook niet ondenkbeeldig dat de huidige opbloei van de Nederlandse populatie mede profiteert van de diverse beschermingsinitiatieven die al langer lopen (zoals 'IJsselcrex' sinds 1998), al is het nog te vroeg om zo'n conclusie hard te maken. Zoals uit een binnenkort in *Limosa* te verschijnen analyse blijkt, doen Kwartelkoningen op dit moment vermoedelijk ook hun voordeel met het zich uitbreidende areaal aan graslanden met een late maaidatum. Deze habitatveranderingen en het pakket aan beschermingsmaatregelen dat momenteel wordt uitgevoerd zullen hopelijk de Engelse populatie volgen, en op termijn leiden tot een duurzaam herstel van de Nederlandse Kwartelkoningen.

Kees Koffijberg & Jan Schoppers

De hierboven beschreven resultaten zijn ontleend aan het rapport 'Resultaten van beschermingsmaatregelen voor Kwartelkoningen in Nederland in 2001'. Dit rapport kan besteld worden door overmaking van € 10,- op gironummer 2905988 van SOVON Vogelonderzoek Nederland te Beek-Ubbergen, onder vermelding van rapport INF01/12.